

SA'Dİ-i ŞİRÂZÎ'DEN BİR GAZEL

One of The Poem's Sa'dî-i Şîrâzî

Nurdan KABAN*

Öz

İran edebiyatının büyük şairlerinden Sa'dî-i Şîrâzî, edebî ve dinî bilgilerin ışığında kaleme aldığı eserleriyle ölümsüz şahsiyetler arasında yer almaktadır. Eserlerindeki sadelik ve akıcılık şiirin ahengini artırırken nesrine şiir tadını vermiştir. Aşk, sarhoşluk, adalet, cömertlik, tevazu, terbiye, sağlık, şükür, doğru yol, tövbe ve irfan, eserlerinde ele aldığı konuların başında gelmektedir. Düşünce ufkunu genişletmek, değerli şahsiyetlerle görüşmek için gerçekleştirdiği uzun yolculuklarla dolu hayatı, doğduğu yerde yani Şîraz'da nihayet bulmuştur. Bu çalışmada şairin divanında yer alan bir gazel, Türkçeye çevrilip nazım şekli, vezin, kafiye, edebî sanatlar ve dilbilgisi açısından incelendi.
Anahtar Kelimeler: Sa'dî-i Şîrâzî, aşk, gazel, Farsça şiir.

Abstract

Sadi-i Shirazi, one of greatest poets of Persian literature, is among the immortal personalities with his works written in the light of literary and religious information. While the simplicity and fluency in his works increase the harmony of his poetry, this gives a poem-like reading to his prose. Love, drunkenness, justice, generosity, humility, nurture, health, gratitude, the straightway and mysticism are the main topics in his works. His life, which is full of long trips carried out for meeting the precious personalities and widening his mystical vision, ended up in Shiraz where he was born. In this study, an ode present in the poet's divan poem was examined in terms of verse form, meter, rhyme, literary arts and grammar by being translated into Turkish.
Key words: Sadi-i Shirazi, love, ode, Persian poetry.

GİRİŞ

Fars edebiyatının en büyük şairlerinden Sa'dî, Şîraz'da dünyaya gelmiştir. *Gülîstan* isimli eserinin mukaddemesinde eseri 656(1235) yılında kaleme aldığı ve bu tarihte elli yaşında olduğu göz önüne alındığında 606(1185) yılında veya buna yakın bir

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, nurdankaban@hotmail.com.

tarihte dünyaya gelmiştir.¹ Çocukluk yıllarında evvelâ babasının gözetiminde başlayan tahsil hayatı, babasının vefatının ardından dedesinin himayesinde devam etmiştir. İlk dinî ve edebî bilgileri Şiraz'da aldıktan sonra Bağdat Nizamiye Medresesi'nde ünlü hocalardan dersler almıştır.² Şairin 620-621(1199-1200) tarihinden başlayarak Hicaz, Şam, Lübnan, Anadolu ve Hindistan'a gerçekleştirdiği uzun yolculukları, 655(1234) yılında Şiraz'a dönmesiyle sona bulmuştur. Hac farızasını yerine getirmek için kutsal topraklara birkaç defa yolculuk yapmıştır.³ Şiraz'a döndükten sonra şehzade Atabek Sa'd b. Ebu Bekr Sa'd'ın himayesine girmiştir. Toplumda ve devletin ileri gelenlerinin yanında itibar görmüş, bazı devlet adamlarını öven şiirler de söylemiştir. Nitekim Tebriz'de Moğol Hükümdarı Abaka Han ve Şiraz'da Şiraz Atabekleri tarafından saygıyla karşılanmıştır. Hayatını halka hizmet ve irşat faaliyetlerine adayan Sa'dî, büyük bir şöhret kazanmıştır.Şiraz'da 696(1275) tarihinde vefat etmiştir.⁴

Sa'dî'nin nesri ve şiiri oldukça sadedir. Nesri tatlı, çekici, gönül alıcı, öğretici ve eğlendiricidir. Bu sadelik ve akıcılık içinde şair, istediği her çeşit sanatı ustalıklı kullanmıştır. Dildeki sadeliği ve lafzî sanatları kullanmaktaki ustalığı eserlerinin gönül alıcı yönünü teşkil etmektedir. Sa'dî nesirde şiir ahengini yansıtırken, şiirde de mükemmellik noktasına ulaşmıştır.⁵

Çağdaş şairlerin aksine şiirlerinde bilinen ve kullanımı yaygın olarak kullanılan kelimelere yer vermiş, Türkçe kelimeler de kullanmıştır. Şiirleri akıcıdır. Daha çok âşıkane konulara değindiği gazel nazım şekli onunla mükemmelliğe ulaşmıştır. Manzum ve mensur eserlerinde eskiden beri kullanılan yaygın atasözlerine yer vermiş, toplumun hislerine tercüman olan özlü sözler söylemiştir. Manzum ve mensur eserleri "*Külliyyât*" ta toplanmış ve birçok kez yayınlanmıştır.⁶

Manzum eserleri: *Bostân*, mersiyeler, gazeller, Arapça ve Farsça kasidelerdir.

Mensur eserleri: *Gülistân*, *Takrîr-i Dîbâce*, *Nasîhatü'l-mülûk*, *Risâle-i 'Aklü'lşk*, *Risâle-i Enkiyânû*, *Mecâlis-i Pencgâne*, *Risâle-i Selâse*.

Gazel ve Türkçe çevirisi

از بر یار آمده‌ای، مرحبا	ای نفس خرم باد صبا
مرغ سلیمان، چه خبر از سبا؟	قافله شب، چه شنیدی ز صبح؟
یا سخنی می رود اندر رضا؟	بر سر خشمست هنوز آن حریف

¹ Safâ, Zebîhullah, *Târîh-i Edebiyyât der Îrân*, Tahran 1371 hş., III/1, 590.

² Mustafa Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", *DîA*, İstanbul 2008, XXXV, 405.

³ Safâ, *Târîh-i Edebiyyât der Îrân*, III/1, s. 597

⁴ Mustafa Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", *DîA*, XXXV, 405.

⁵ Safâ, Zebîhullah, *Târîh-i Edebiyyât der Îrân*, Tahran 1371 hş., III/2, s.1217.

⁶ Mustafa Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", *DîA*, XXXV, 406.

ز در صلح آمده‌ای، یا خلاف
بار دگر گر بسر کوی دوست
گو: رمقی بیش نماند از ضعیف
آنهمه دل‌داری و پیمان و عهد
لیکن اگر دور وصالی بود
تا بگریبان نرسد دست مرغ
دوست نباشد بحقیقت که او
خستگی اندر طلبت راحتست
سر نتوانم که بر آرم چو چنگ
هر سحر از عشق دمی می زخم
قصه دردم همه عالم گرفت
گر برسد ناله سعدی بکوه

با قدم خوف روم یار جا؟
بگذری، ای پیک نسیم صبا
چند کند صورت بیجان بقا؟
نیک نکردی که نکردی وفا
صلح فراموش کند ماجرا
دست ز دامن نکنیمت رها
دوست فراموش کند در بلا
درد کشیدن به امید دوا
ور چو دفم پوست بدر قفا
روز دگر می شنوم بر ملا
در که نگیرد نفس آشنا؟
کوه بنالد بزبان صدا⁷

Ey nefesi kutlu saba rüzgârı! Yârin yanından gelmişsin, hoş geldin!

Ey gece kafilesi! Sevgilinin kavuştuğu sabahtan ne haber var? Ey Süleyman'ın kuşu (Hüthüt), Seba ülkesinden (sevgilinin yaşadığı yerden) ne haber getirdin?

Acaba o dost (bana karşı) hala öfkeli mi yoksa hoşnut olarak konuşulabilir mi?

(Ey Sabarüzgârı) sulh ve huzur mesaj mı getirirsin yoksa geçimsizlik mesajı mı? Onun yanına korkuyla mı gideyim yoksa ümitle mi?

Ey haberci saba rüzgârı! Eğer tekrar sevgilinin sokağından geçersen,

De ki: Bu zayıfın bir anlık ömrü kaldı; ruhsuz beden ne kadar yaşayabilir?

Onca dostluğa, söze ve ahde rağmen iyi yapmadın; çünkü vefalı olmadın.

Şayet birbirimize kavuşursak, barış bütün yaşananları unutturur.

Ölüm eli yakamı tutana kadar, senin eteğinden elimi çekmem (bırakmam seni).

Bela zamanı dostunu unutan, gerçekte dost değildir.

Seni arayıp sormada (ortaya çıkacak) hastalık rahattır; deva ümidiyle dert çekilebilir.

Def gibi derimi yüzsele de çenk gibi başımı kaldırmam (itiraz etmem).

⁷ Halîl Hatîb Rehber, *Gazelyât-i Sa'dî*, İntişârât-ı Mehtâb, Tahran 1369hş., s. 31.

Her seher vakti aşktan bahsediyorum, ertesi gün açıkça (başkalarından) dinliyorum.

Derdimin hikâyesi bütün dünyaya yayıldı; dostun nefesi (kimseye) tesir etmez mi?

Eğer Sa'dî'nin feryadı dağa ulaşırsa, dağ dile gelir, sesi yansıtır (o feryattan müteessir olur).

Manzumenin İncelenmesi

Manzume, gazel türünde yazılmıştır. Gazel, en az beş en fazla on beş, on altı beyitten oluşan; ilk beyti ile diğer beyitlerin ikinci mısraları aynı kafiyede, baştan sona aynı vezinde yazılan nazım şeklidir. Gazelin konusunu aşk, âşıklık, ahlakî, felsefî, tasavvufî, sosyal ve siyasî konular oluşturmakla birlikte methiye şeklinde kaleme alınmış gazeller de görülmektedir. Gazelin ilk beytine *matla*, en güzel beytine *beytül-gazel* ve şairin mahlasını zikrettiği son beytine de *makta* denir.⁸

Aşk teması üzerine kaleme alınan gazel on beş beyitten oluşmaktadır. Uzakta olan sevgilisinden haber almaya ve aşkına karşılık bulmaya çalışan bir âşığın serzenişini konu edinmektedir. Sevgilisini, bazen Hz Süleyman'a Belkıs'tan haber getiren Hüthüt'e benzettiği saba rüzgârına bazen de yolculuk yapan bir kervana benzettiği geceye sormaktadır. Sevgili sabah olduğunda onu düşünmekte midir, aşkına karşılık verecek midir? Yanına reddedilme korkusuyla mı, kavuşma ümidiyle mi gitmelidir? Tüm bu sorular ve bekleyiş âşıkta tahammül gücünü tüketmiştir. Saba rüzgârı tekrar sevgilinin yanına uğradığında, "ruhsuz beden nasıl yaşayamazsa bu âşık da onsuz yaşayamaz" diye söylemelidir. Sevgili uzakta olduğu kadar aynı zamanda vefasızdır, verdiği sözde durmamaktadır; ancak şair ona kavuştuğu an yaşadığı tüm olumsuzlukları unutacaktır. Çünkü barış, aradaki kırgınlıkları ortadan kaldırmaktadır.

Ölene kadar tüm keder, tasa ve ümitsizliğine rağmen bu aşkın peşini bırakmayacağını belirten şair, gerçek dostun bela ve sıkıntı zamanı anlaşılacağını söyleyerek kendisinin hakiki âşık ve dost olduğunu vurgulamaktadır. Bundan dolayı da sevgilinin yolunda çekilen her çile, her türlü dert rahatlaktır, huzurdur onun için. Bir gün kavuşacağını bilmesi tüm meşakkate göğüs germesine kâfidir. Bu uğurda hiçbir çileye itiraz etmeyecektir hatta bir çalgı aleti olan def gibi derisi yüzülene kadar, yine bir çalgı aleti olan çenk misali beli bükülene kadar başına ne gelirse gelsin karşı koymayacaktır. Şair bu aşkı her seher vakti o kadar çok dile getirmektedir ki; günün diğer vakitlerinde herkes bu aşkı konuşmaktadır.

Herkes işitmekte, herkes konuşmakta ve herkes bu feryada kulak vermektedir; ancak sevgilisine bu feryat ulaşmamakta, ona tesir etmemektedir. Şair son olarak gazele şu şekilde son verir: Ulaştığımda dağ taşı dile getirecek bu aşk feryadı, bu aşk ıstırabı, yârin gönlüne işlemez mi? Herkes duydu, canlı cansız tüm mahlûkat anladı, sevgili hâlimden anlamaz, aşkıma karşılık vermez mi?

⁸ Değirmençay, Veyis, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, Erzurum 2014, s. 23.

Gazel elif kafiyelidir ve kafiye kelimelerinde bulunan “l” harfi, ilk beytin ilk mısraı ile tüm beyitlerin sonunda tekrar edilen ve tekrarı gerekli olan kafiyenin en son asıl harfi yani *revî harfidir*.⁹

Gazelin matla beyti:

ای نفس خرم باد صبا از بر یار آمده‌ای، مرحبا

Beytü'l-gazeli:

دوست نباشد بحقیقت که او دوست فراموش کند در بلا

Şairin mahlasının da yer aldığı makta beyti:

گر برسد ناله سعدی بکوه کوه بنالد بزبان صدا

Gazel, *Serî-yi müseddes-i matvî-yimekşûf* yani müfte'îlün, müfte'îlün, fâ'ilün vezninde yazılmıştır.¹⁰

ای نفس خرم باد صبا از بر یار آمده‌ای، مرحبا

- v - / - v v - / - v v - - v- / - v v - / - v v -

Gazelin birinci beytinde صبا، باد، نفس kelimeleri yani nefes, yel ve saba rüzgârı arasında tür bakımından uygunluk olduğundan *mürâ'ât-i nazîr*¹¹ sanatı vardır. خرم باد ifadesi ile saba rüzgârının ferahlatıcı esintisi kutlu nefese benzetilerek *istiare*¹² sanatı yapılmıştır. Sevgilinin yanına gidip gelmesi, ondan haber getirmesi sebebiyle saba rüzgârına canlı varlıklara özgü “iletişim, seyahat” özellikleri verilerek *teşhis/kişileştirme* sanatı yapılmıştır.¹³

İkinci beytin ilk mısramında “gece kaflesi, gece kervanı” anlamına gelen قافلة شب ifadesi ile gece, bir kervana benzetilerek kervanın yol alarak varacağı yere ulaşması ile

⁹ Değirmençay, Veyis, *Arûz ve Kâfiye*, Erzurum 2005, s. III.

¹⁰ Değirmençay, *Arûz ve Kâfiye*, s. 84.

¹¹ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, s. 95.

¹² Değirmençay, *a.g.e.*, s. 167.

¹³ Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, İstanbul 2012, s. 74.

gecenin sabaha ermesi arasında ilişki kurulmuş, benzetme edatı atılıp benzeyen benzetilenin yerine zikredilmiş ve *teşbih-i kinaye*¹⁴ sanatı yapılmıştır. İkinci beytin ikinci mısraında مرغ سليمان ifadesi ile Hz. Musa'nın Belkıs'tan haber aldığı Hüthüt kuşu kastedilerek *kinaye*¹⁵ sanatı, yine مرغ سليمان'da Sabarüzgârının haber taşımada Hüthüt kuşuna benzetilmesi ile benzeyenin zikredilip benzetilenin kastedildiği *istiâre-i bîl-kinâye*¹⁶ sanatı mevcuttur. Aynı beyitte bir yer ismi olarak geçen ve Belkıs'ın melikesi olduğu Yemen'de bir şehir adı olan سبا ifadesi ile asıl merak edilen Seba'nın hâli değil orada bulunan Belkıs'ın hâlidir. Böylelikle bu beyitte yerin zikredilip içindekinin kastedildiği mecaz sanatı türlerinden *zıkr-i mahal ve irade-i hâl*¹⁷ sanatı yapılmıştır. سبا yer ismi ile sevgilinin yaşadığı yere atıfta bulunularak *istiare* sanatı da yer almaktadır. Bu beyitte Kur'an-ı Kerim'in Neml suresinde Hz. Musa ve Belkıs arasında geçen kıssaya işaret edilerek bilinen bir olaya, ayet veya hadise işaret etmek anlamlarına gelen *telmih*¹⁸ sanatı yapılmıştır. Beyitte yer alan صباح شب، kelimeleri arasında *tezâd*¹⁹ sanatı yer almaktadır.

Birinci ve ikinci beyitte صبا ve سبا (Saba rüzgârı ve Seba şehri) kelimeleri yazılışta bir harf farklılığıyla birlikte telaffuzda aynıdır. Böylece aralarında *cinâs-ı muzârî*²⁰ sanatı vardır.

Üçüncü beyitte yer alan رضا، خشم، (öfke ve rıza) kelimeleri zıt anlamlı olduğu için *tezâd* sanatı yapılmıştır.

Dördüncü beyitte “barış” صلح ve “ayrılık” خلاف، “korku” خوف ve “ümit” رجا kelimeleri arasında *tezâd* sanatı رجا (قدم) ve رجا خوف (قدم) izâfe-iiktirânî²¹ vardır.

گر، دگر، kelimelerinin yazılışlarında bir harf farkı bulunmaktadır. Harf fazlalığından kaynaklanan bu sanat ise *cinâs-ı zâid*²² sanatıdır. نسیم صباپیك ifadesinde saba rüzgârı haberci olarak nitelendirilerek *teşbih* sanatı yapılmıştır. Cinaslı kelimeler، سرگر'in baş harfleri telaffuz açısından birbirine uzak iki kelimededen oluşmakta ve *cinâs-ı lâhik*²³ sanatını oluşturmaktadır.

¹⁴ Değirmençay, *a.g.e.*, s. 148.

¹⁵ Değirmençay, *a.g.e.*, s. 161.

¹⁶ Değirmençay, *a.g.e.*, s.172.

¹⁷ Değirmençay, *a.g.e.*, s. 153.

¹⁸ Değirmençay, *a.g.e.*, s. 112.

¹⁹ Değirmençay, *a.g.e.*, s. 99.

²⁰ Değirmençay, *a.g.e.*, s. 72.

²¹ Hâlıkî, Muhammed Rezâ Berzger, Türec-i 'Ektâyî, Şerh-i Gazelhâyi Sa'dî I-II, Tahran 1392 hş., s. 5.

²² Değirmençay, *a.g.e.*, s. 70.

²³ Değirmençay, *a.g.e.*, s. 73.

Yedinci beyitte aynı türden kelimeler وفا (vefa, söz, anlaşma) ile *mürâ'ât-i nazîr* sanatı yapılmıştır.

دست مرگ رسیدن ifadesi ölüm vaktinin gelmesi, *کردندست ز دامن رها* ifadesi ise rahat bırakmak anlamlarında gerçek anlamlarının dışında kullanılarak *fil'den kinaye*²⁴ yapılmıştır. Yine *دست مرگ* “ölümün eli” ifadesi ile “ecel vakti” ne *kinaye* vardır. *گریبان*, *دامن* (etek ve yaka) kelimeleri arasında tür bakımından uygunluk bulunmasıyla *mürâ'ât-i nazîr* sanatı bulunmaktadır.

On birinci beyitte *راحتی* (rahatlık), *خستگی* (hastalık) ve *دوا* (deva, çare) gibi birbirine anlamca zıt kelimeler getirilerek *tezâd* sanatı yapılmıştır.

On ikinci beyitte *چو چنگ* (çeng gibi) ve *چو دف* (def gibi) ifadeleri ile şair kendisinde olan teslimiyeti, müzisyenin elindeki çalgı aleti defin ve çengin durumuna benzetmiştir. Benzetmenin tüm öğeleriyle açık olarak yer aldığı beyitte *teşbîh-i mutlak*²⁵ sanatı bulunmaktadır:

Benzeyen: Şair

Benzetilen: Çeng ve def

Benzetme edatı: *چو* (gibi)

Benzetme yönü: Çengin başkaldırmaması, def'in ise derisi soyulurcasına üzerine darbe alması.

سحر kelimelerinin yazılışlarında bulunan bir harf fazlalığı ve imlada farklı fakat telaffuzda benzer olmaları sebebiyle gazelin on üçüncü beytinde *cinâs-ı zâid*²⁶ ve *cinâs-ı lafzî*²⁷ sanatları bulunmaktadır.

Gazelin son beytinde *کوه بنالد به زبان صدا* ifadesi ile şair, feryadının şiddetini “feryadım dağa ulaşsa, dağ feryadımdan müteessir olurdu” şeklinde mübalağa etmiştir. Böyle bir durumun aklen ve âdeten mümkün olması imkânsız olduğu için bu ifadede *mübalağa* sanatı çeşitlerinden *gulûv*²⁸ bulunmaktadır. Ayrıca *کوه* “dağ” nesnesine, canlı varlıklara özgü “inleme” özelliği verilerek *teşhis/kişileştirme* sanatı yapılmıştır. *بنالد*, *نال* kelimeleri arasında, sözde aynı kökten gelen kelimelerin kullanılması anlamına gelen *iştikâk*²⁹ sanatı vardır. Gazelde, *mürâ'ât-i nazîr*, *tezâd*, *telmih*, *gulûv* sanatları ile bedî'

²⁴ Değirmençay, *a.g.e.*, s. 163.

²⁵ Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Smâât-ı Edebî*, s. 142.

²⁶ Değirmençay, *a.g.e.*, s. 70.

²⁷ Değirmençay, *a.g.e.*, s. 74.

²⁸ Değirmençay, *a.g.e.*, s. 97.

²⁹ Değirmençay, *a.g.e.*, s. 75.

sanatlardan birkaç tanesinin kullanılmasıyla meydana gelen *İbdā'*³⁰ sanatı yer almaktadır. Gazelin bütününde şair, dönüşümlü olarak bazen saba rüzgârına ve sevgiliye, bazen de kendisine hitap ederek *iltifāt'*³¹ sanatına yer vermiştir.

ای نفس خرم باد صبا از بریار آمده‌ای، مرحبا

Manzumenin ilk beyti ای nida ünlemiyle başlayan bir hitap cümlesidir. Aynı zamanda öznesi (باد صبا) yüklemi (آمدہ‌ای) olan basit bir fiil cümlesidir.

قافله شب، چه شنیدی ز صبح؟ مرغ سلیمان، چه خبر از سبا؟

İkinci beyitte چه soru edatıyla oluşturulmuş iki soru cümlesi bulunmaktadır. İlk cümlenin öznesi قافله شب ikinci cümledeki مرغ سلیمان'dır. İlk cümlenin yüklemi شنیدی fiili iken diğerinin yüklemi است yardımcı fiildir ve beyitte açık olarak verilmemiştir. İlk cümle aynı zamanda basit bir fiil cümlesi, ikinci cümle ise yüklemi gizlenmiş bir isim cümlesidir.

بر سر خشمست هنوز آن حریف یا سخنی می رود اندر رضا؟

یا bağlacı ile bağlanmış bileşik bir soru cümlesinin yer aldığı üçüncü beyitte "üzerinde, -de, -da" anlamlarında بر ve در edatı yerine "-de, -da" anlamında اندر edatı kullanılmıştır.

ز در صلح آمده‌ای، یا خلاف با قدم خوف روم یارجا؟

Manzumenin dördüncü beyti yine یا bağlacı ile oluşturulmuş bileşik bir soru cümlesidir. Beyitte ز edatı, vezin gereği ز şeklinde kullanılmıştır.

بار دگر گر بسر کوی دوست بگذری، ای پیک نسیم صبا

Beşinci beyit ای ünleminin de yer aldığı bir şart cümlesidir. گر şart edatı ile beşinci ve altıncı beyit, bağımlı bileşik bir cümleyi oluşturmaktadır. اگر kelimesi vezin gereği گر şeklinde kullanılmıştır.

³⁰ Değirmençay, *a.g.e.*, s. 121.

³¹ Değirmençay, *a.g.e.*, s. 110.

گو: رمقى بيش نمائد از ضعيف چند کند صورت بيجان بقا؟

Yukarıdaki şart cümlesinin ikinci kısmı olan altıncı beyitte, گو “söyle, de ki” anlamında emir cümlesi ve bu emir cümlesinin nesnesi görevinde bulunan soru cümlesi yer almaktadır. Burada bulunan چند soru kelimesi “ne zamana kadar?” anlamındadır.

آنهمه دلدارى و پیمان و عهد نیک نکردى که نکردى وفا

آنهمه bağlacının “-e rağmen”, که bağlacının ise “çünkü” anlamında kullanıldığı yedinci beyit sıralı bileşik bir cümledir, anlam ve yapı olarak olumsuzdur.

ليکن اگر دور وصالى بود صلح فراموش کند ماجرا

Manzumenin sekizinci beytinde اگر şart edatı ile oluşturulan şart cümlesinin şartlı kısmı bir isim cümlesi, ikinci kısmı ise bir fiil cümlesidir.

تا بگریبان نرسد دست مرغ دست ز دامن نکنیمت رها

تا bağlacı ile başlayan dokuzuncu beyit, bağımlı bileşik bir cümledir. Yapı olarak olumsuz iken anlam olarak olumlu yapıya sahiptir. از edatı vezin gereği ز şeklinde yer alırken “-den, -dan” anlamında kullanılmıştır. Temel cümle yüklemi نکنیمت fiili çoğul bir yapıdadır; fakat anlam olarak tekil birinci şahıs kastedilmiştir. Şair, vezin uyumunu sağlamak için böyle bir kullanımı tercih etmiştir. نکنیمت ifadesindeki ت fiile bitişik olarak kullanılmış bitişik şahıs zamiridir; aslında دامننت şeklinde isme bitişmesi gerekirken vezin gereği fiile bitişmiştir ve “senin eteğin” anlamındadır.

دوست نباشد بحقیقت که او دوست فراموش کند در بلا

Onuncu beyit, که bağlacı ile kurulu bağımlı bileşik cümledir ve که'den sonra yer alan yan cümle, temel cümle öznesi görevindedir. Temel cümle isim cümlesi, yan cümle fiil cümlesidir. Her iki cümle de anlam ve yapı olarak olumsuzdur. Beyitte, edatı حقیقت kelimesine bitişik olarak, ikinci mısradaki bulunan در edatı ile aynı anlamda yani “-de, -da” anlamında kullanılmıştır.

خستگى اندر طلبت راحتست درد کشيدن به امید دوا

اندر edatının “-de,-da” anlamında kullanıldığı on birinci beyit sıralı iki cümleden oluşmaktadır. İlk mısradaki yer alan cümle است ek fiili ile kurulu bir isim cümlesidir. İkinci mısradaki ise fiillerin mastarı ile kullanılan ve fiile edilgen bir anlam verilmesini sağlayan می توانم ifadesinin açık olarak yer almamasına rağmen درد کشیدن fiili mastar halinde kullanılarak bu yapı işaret edilmiştir.

سر نتوانم که بر آرم چو چنگ و ر چو دهم پوست بدرد قفا

On ikinci beytin ilk mısradaki bağlacı ile oluşturulmuş bağımlı bileşik cümledir ve اگر şart edatının vezin gereği ر şeklinde kullanılması ile tüm beyit bir şart cümlesi olmuştur. Birinci mısradaki yer alan bağımlı bileşik cümlede yan cümle, temel cümle zarfı görevindedir. چون edatı, vezin gereği چو şeklinde kullanılmıştır ve “gibi” anlamındadır. دهم ifadesinin sonunda yer alan م birinci tekil şahsı işaret eden bitişik zamirdir; aslında پوست پوست şeklinde kelimesinin sonunda gelmesi gerekirken vezin gereği کelimelerinin sonunda gelmiştir ve “derimi” anlamında kullanılmıştır. Yine beyitte آرم fiili, birinci tekil şahsa göre çekimi yapılmış آورم fiilinin vezin gereği kısaltılmış şeklidir.

هر سحر از عشق دمی می زخم روز دگر می شنوم بر ملا

Manzumenin on üçüncü beyti sıralı bileşik cümledir. Zaman bildiren iki fiil cümlesinin dizilişinden oluşmaktadır. İlk mısradaki “-den, -dan” anlamında kullanılan از edatı yer almaktadır. İkinci mısradaki بر edatı “-den,-dan” anlamındadır.

قصه دردم همه عالم گرفت در که نگیرد نفس آشنا؟

On dördüncü beyit soru anlamı taşıyan bağımlı bileşik bir fiil cümlesidir. Soru anlamı olumsuzluk ifadesi ile verilmiştir. Beyitte در edatı گرفتن fiili ile kullanılarak ön edatlı fiil oluşturulmuştur ve “tesir etmek” anlamındadır.³²

گر برسد ناله سعدی به کوه کوه بنالد به زبان صدا

Manzumenin son beyti, اگر şart edatının گر olarak kullanılması ile oluşturulan bir şart cümlesidir. İlk mısradaki yer alan به edatı “-e, -a” anlamındadır. İkinci mısradaki bulunan به edatı ise “ile” anlamında kullanılmıştır.

³² Kanar, Mehmet, *Farsça- Türkçe Sözlük*, İstanbul 2010, s. 694.

SONUÇ

İncelen gazel, Sa'dî'nin şiirdeki sanatını ve becerisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Gazelde oldukça sade bir anlatımla çok derin bir mana yer almaktadır. Anlaşılması zor teşbih ve benzetmelerin olmadığı şiirde, Arapça kelimelerin az olmasının yanında sadece kullanımı yaygın Arapça kelimelere yer verilmiştir. Bağlaç ve edatlar bazı yerlerde vezin gereği değişikliğe uğrarken bazı yerlerde de aynen korunmuştur.

KAYNAKÇA

COŞKUN, Menderes, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, İstanbul 2012.

DEĞİRMENÇAY, Veyis, *Arûz ve Kâfiye*, Erzurum 2005.

-----, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, Erzurum 2014.

-----, *Farsça Edatlar ve Bağlaçlar Sözlüğü*, Erzurum 2010.

DİHHUDÂ, Ali Ekber, *Lugatnâmel-L*, Tahran 1346 hş.

HÂLIKÎ, Muhammed RezaBerzger-Türec-i 'Ekdâyi, *Şerh-i Gazelhâ-yi Sa'dî- II*, Tahran 1392 hş.

KANAR, Mehmet, *Farsça- Türkçe Sözlük*, İstanbul 2010.

Mustafa Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 405-407.

NİYÂZKÂR, Ferâh, *Şerh-i Gazeliyât-i Sa'dî*, Tahran 1390 hş.

REHBER, HalîlHatîb, *Gazelyât-i Sa'dî*, Tahran 1369 hş.

SAFÂ, Zebîhullah, *Târîh-i Edebiyyât der Îrân*, 1-V/1-2, Tahran 1371 hş.

YILDIRIM, Nimet, *Farsça Cümle Bilgisi*, Erzurum 2008.